

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ В АРГЕНТИНІ (ПРОВІНЦІЯ МІСІОНЕС)

- летописи с 1600 по 1700 год, составил А. С. Петрушевич. – Львов, 1874. – 260 с.
6. Дрогобиччина – земля Івана Франка. – Дрогобич: Бескид, 1997. – Т. 4.
7. Етимологічний словник літописних географічних назв Південної Русі // Відп. ред. О.С.Стрижак. – К.: Наукова думка, 1985. – 253 с.
8. Йосифінська (1785 – 1788) і Францисканська (1819 – 1820) метрики: Перші поземельні кадастри Галичини. Показчик населених пунктів. – К.: Вища школа, 1965. – 214 с.
9. Морошкин М. Я. Словянський именовослов или собрание славянских личных имён в алфавитном порядке. – Спб., 1867. – 160 с.
10. Пам'ятки мови та письменства давньої України. Києво-Печерський патерик. – К., 1930. – 590 с.
11. Пастернак Я. Старий Галич. Археологічно-історичні дослідження у 1850 – 1943 рр. – Івано-Франківськ: Плай, 1998. – 253 с.
12. Пачичъ И. Именовословъ или речникъ личных именъ разныя народа славенски. – Будим: Миловукъ, 1828. – 113 с.
13. Полное собрание русских летописей. – М.: Изд-во вост. лит., 1962. – Т.1. – Ипатьевская летопись. – Т. 2. – Лаврентьевская летопись.
14. Туников Н. М. Словарь древнерусских личных собственных имён // Записки отделения русской и славянской археологии русского арх. общества. – Спб., 1903. – Т. 6.
15. Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ – К.: ВРЕ, 1947. – 790 с.
16. Худащ М. Л. Демчук М. О. Походження українських карпатських і прикарпатських назв населених пунктів (відантропонімії утворення). – К.: Наукова думка, 1991. – 268 с.
17. Akta grodzkie i ziemskie czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tak zwanego Bernardyńskiego we Lwowie. – Lwów, 1868 – 1935. – Т. 1 – 25.
18. Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich. – Warszawa, 1880 – 1902. – Т. 1 – 15.
19. Słownik staropolskich nazw osobowych // Pod red. i ze wstępem W. Taszyckiego. – Wrocław etc., 1965 – 1985. – Т. 1 – 7.
20. Svoboda J. Staročeská osobní jména a naše příjmení. – Praha: Nakladatelství ČSAR, 1964. – 160 s.

Оксана Сапеляк, кандидат історичних наук,

старший науковий співробітник відділу етнології сучасності

Інституту народознавства НАН України

м. Львів

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ В АРГЕНТИНІ (ПРОВІНЦІЯ МІСІОНЕС)

У статті розглядаються складні взаємовідносини між поляками та українцями, які емігрували до Аргентини наприкінці ХІХ – першої третини ХХ століття. Основним матеріалом для дослідження є дані, зібрані автором у провінції Місіонес, під час наукового відрядження до Аргентини 1999 року.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Коекзистенція на стику етнічних культур – одне з найактуальніших питань сучасної етнологічної науки. Особливо мало вивченим, радше невивченим, з цього огляду є питання відносин між етнічними групами, одна з яких належала до панівної, інша – до колоніально залежної, в еміграції, коли вони опинилися в рівноправних умовах на теренах нового місця проживання. Йдеться насамперед про збереження / зникнення усталених стереотипів взаємин. Для розгляду проблеми міжетнічних відносин в такому ракурсі може послужити матеріал, зібраний автором у аргентинській провінції Місіонес, про еміграцію поляків та українців-русинів з Га-

личини (головно з Товмачького і Городенківського повітів Станіславівщини – нині Тлумацького і Городенківського районів Івано-Франківщини) до Аргентини наприкінці ХІХ – першої третини ХХ століття. Нерівноправні нації в Польщі опинилися в іспаномовному середовищі з рівними можливостями стосовно розкриття та розвитку потенціалу окремих індивідуумів, спроможності в підприємстві, торгівлі, рівноправності культур.

Однак перетин кордонів Польщі не означав кардинальної зміни у стосунках між поляками та українцями. По-перше, нерівноправність виявилася стосовно **національної ідентифікації**. Респонденти у провінції Місіонес наголошували, що їхні діди-прадіди вимагали під час реєстрації у

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ В АРГЕНТИНІ (ПРОВІНЦІЯ МІСІОНЕС)

порту Буенос-Айреса записувати їх русинами [1, 15]. Чиновники ж фіксували прибуття іммігрантів згідно з даними пред'явлених документів, а саме: з якої вони держави. Таким чином, від 1897 до 1914 року українців реєстрували як ашіхіакоз (з Австо-Угорщини), а від 1923 р. усіх прибулих галичан – *polacos*. Сучасна аргентинська дослідниця українського походження Марія-Пауліна де Росцішевська на підставі архівних записів про прибулих до Буенос-Айреса з'ясувала, що 1897 року приїхало: австрійців – 1460 осіб (одна з найбільших груп після італійців та іспанців), 1900 р. – 2024, 1905 р. – 5346, 1912 р. – 6545. Від 1921 р. серед іммігрантів зникли “австрійці” і почали приїжджати “поляки”: 1921 р. – 2522 особи, 1925 р. – 9753, 1927 р. – 20001, 1929 р. – 26279. Причому до 1921 р. серед іммігрантів не зафіксовано жодного українця, від 1921 р. вони складають незначне число: 1921 р. – 149, 1925 р. – 334, 1927 р. – 287 (це ті, хто прибув із східних областей України), а від 1928 року серед іммігрантів не значиться жодного українця [5, 51 – 53]. Ці дані якнайповніше характеризують “достовірність” етнічної приналежності іммігрантів з Галичини. Неофіційно для їхнього означення вживалося *rutenos*, *gresorutenos*, *polaco-rutenos* [3, 21]. Показовою є остання назва, яка демонструє, наскільки незрозумілою для аргентинського середовища була різниця між поляками і українцями. У нинішніх публікаціях аргентинських вчених широко вживається термін “слов'яни” без розшифрування, про кого мовиться: українців, поляків, білорусів, словаків тощо. Отже, українців таким чином було позбавлено самої назви етнічної приналежності.

Не менш складним виявилося й питання **етнічної самоідентифікації**, каузальність якого ґрунтувалася на кількох факторах. Зрозуміло, що для перших осадників, які прибули в колонію Апостолес провінції Місіонес, життєво важливо було одержати землю, задля якої вони залишили рідний край, долали чимало труднощів. Виявилося, що губернатор призначив сюди адміністратором поляка Йозефа Бялостоцького, який виконував ці обов'язки до 1916 р. Бялостоцький був наділений широкими повноваженнями, в т.ч. займався наданням земельних ділянок (чакр). Франко Полутранка, підприємець із м. Апостолес, подав таку малопривабливу інформацію: Бялостоцький “давав полякам ліпші чакри, ліпшу роботу. А як українець, то гірше. Дехто з українців записувався поляками” [1, 447]. Тобто частина українців задля матеріальних потреб свідомо почала ідентифікувати себе поляками.

Окрім того, українці і поляки опинилися в різних умовах стосовно опіки держави, з якої вони виї-

хали. Річард Стемпльовський, дослідник польської еміграції, у праці “Історичний контекст земельного осадництва в Місіонес. Вступні роздуми”, покликаючись на директиви польської влади щодо поселенців, твердить, що й на аргентинській землі уряд Польщі не залишав поза увагою українців. Причому всіляко перешкоджав створенню в Південній Америці суцільних скупчень українців. Саме в цьому виявилася генеральна стратегія щодо українських іммігрантів. Насамперед урядовці Польщі намагалися запобігти виникненню тут згуртованих осередків, які після досягнення певного рівня заможности, могли б провадити закордонні акції проти їхньої політики стосовно українців на матірніх землях і фінансово підсилювати політичні і громадсько-господарські організації в Галичині. Водночас польська влада була зацікавлена у концентрації польського осадництва саме в провінції Місіонес. З цією метою на кошти польських властей у цій провінції було придбано 100 тис. га землі. Річард Стемпльовський виявив документи, які свідчать, що вказану процедуру було виконано за допомогою довірених осіб. Вчений підкреслює: “... згідно з польською політичною традицією еміграція завжди мала виконувати якусь місію” [6, 29].

Тією традиційною місією щодо українців була **полонізація**, перенесена і на терени Аргентини. Цю поселенську програму реалізовувало Товариство Тадеуша Костюшка, створене 1907 р. в колонії Азара (неподалік від м. Апостолес). Першочергове завдання названого Товариства – організація польського шкільництва. Товариство Тадеуша Костюшка розгорнуло активну діяльність: придбало підручники польською мовою, закупило необхідне шкільне приладдя. До 1913 року в усіх українських поселеннях існували польські школи. Однак через рік після відкриття першої школи у колонії Корпус у протоколі Товариства занотовано наступне: “Школа, заснована у листопаді минулого року існує, але наша суспільність не має *польсько-католицького духу*” [4, 154] (виділ. – О.С.). Дослідниця польського освітянства в Аргентині Данута Лукаш, цитуючи цей протокол, інтерпретує подану сентенцію таким чином: “По-перше, не посилялося дітей до школи, по-друге, ухилялося від оплати на утримання вчителів” [4, 154], тобто відсутність “польсько-католицького духу” вчена переводить у матеріально-прагматичну площину. Очевидно, йдеться про дещо інше: колоністи не визнавали себе ні католиками, ні поляками, бо ними не були. Зрештою 1925 р. польський священик о. Кучера писав до посла Польщі в Буенос-Айресі Владислава Мазуркевича: “Люди... не

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ В АРГЕНТИНІ (ПРОВІНЦІЯ МІСІОНЕС)

дбають, чи дитина щось знає польською, чи ні. Зрозуміло, коли вдома говориться тільки по-руськи” [4, 152]. Таку ж думку висловив у своєму звіті перший консул Польщі в Буенос-Айресі Йозеф Влодек, бідкаючись, що поляки в Аргентині не дбають, чи дитина знає польську, чи ні – “натурально, якщо вдома говориться тільки по-руськи” [4, 163]. Аналізуючи подану самими поляками інформацію, очевидним є те, що колоністи були українцями і вважали себе українцями. Адже невірогідними виглядають сентенції про те, що поляки, прибувши з Польщі, тут вдома почали розмовляти українською мовою.

Яскравим прикладом колонізаційної політики в Аргентині є колонія Азара, що неподалік від міста Апостолес. 1915 року польський священник о. Баверляйн-Мир’янський в рапорті до аргентинського єпископа Немі подає фальшиву інформацію про те, що більшість колоністів поляки і сини поляків. Водночас про цю ж колонію той самий о. Мар’янський у листі до Союзу літераторів і журналістів у Чикаго визнавав: “...між 206 родин заледве 10 – 15 вдома розмовляють польською мовою”, бо “стали русинами”. І далі в цьому ж листі – відверте свідчення про ополячення українців: “Наша освітня праця вже багато, дуже багато змінила, і тут на чужині починають зараз по-польськи розмовляти і починаємо онародовлюватися” [4, 163]. Сестра ЧСВМ Василя Остапович, родом із колонії Азара, саме про цей період розповідає, що її вуйко – учень о. Мар’янського, – згадував: “Він учив нас польської мови, а ми не знали польської. Отець брав “Святе Письмо”, казав на ньому присягати, що ми поляки. І ми мусили не признаватися, що українці, а казати, що ми поляки. Багато так людей мусили присягати, що до смерті будуть поляками і ходитимуть до костела” [1, 171]. Вона пригадує, що вдома в них розмовляли тільки українською. І в загальній аргентинській школі колонії всі діти були з українських родин. Лише троє дітей – місцеві креоли [1, 172].

Для розвитку ж українського шкільництва не було ані підтримки з рідного краю, ані фінансів, ані фахівців, оскільки серед перших іммігрантів в Аргентині не було жодної людини з вищою чи середньою освітою. І все-таки, долаючи труднощі, українці в Аргентині намагаються створювати власні школи. Вперше про українську школу в м. Апостолес і колонії Азара згадується у звітах, складених для Митрополита Андрея Шептицького, коли він перебував 1922 р. в Аргентині з візитацією. Звіти вчителів, очевидно письмових селян Івана Сітарського і Дмитра Виноградника, – єдині офіційні документи про українські школи того

часу [2, 78]. 1926 р. згадуваний польський священник о.Кучера рапортував послові Польщі в Аргентині про те, що польська школа зникає, бо її відвідує тільки кілька дітей [4, 164]. Це, власне, період, коли український священник Греко-Католицької Церкви о. Степан Вагрович почав закладати українські школи. 1934 р. у м. Апостолес розпочалося шкільне навчання для дітей українських осадників у новозбудованому приміщенні при українському храмі. Українці віддавали сюди дітей не лише з міста, а й навколишніх колоній, хоча непросто було добиратися учням до школи за декілька десятків кілометрів. Згодом (1938 р.) на з’їзді Товариства Тадеуша Костюшка вперше відверто стверджувалося, що молодь не знає польської мови [4, 164]. Відтоді немає згадок про польську школу в Аргентині, фактично вона зникла. А від 1939 р. почався жвавий розвиток українського шкільництва.

Ополячення українців в Аргентині здійснювалося також шляхом **окатоличення**. Польські школи в місцях поселення українців відкривалися при польських костелах. Незважаючи на те, що в Аргентині не бракувало ні католицьких храмів, ні священників, уряд Польщі, дбаючи про зміцнення польського осадницького осередку, вже 1899 р. спрямував сюди священників-поляків латинського обряду. 1900 р. у м. Апостолес створено католицьку парафію, якою керував о. Станіслав Закревський, а 1903 р. приїхав о. Баверляйн-Мар’янський, антиукраїнську діяльність якого досі пам’ятають у середовищі української спільноти. Одразу ж після прибуття о. Мар’янський при парафії колонії Азара відкрив польську школу. Попри щоденне відвідування школи діти навчалися у суботньо-недільних школах, в яких проводилася катехизація. Священники постійно переконували дітей та їхніх батьків у неможливості в Аргентині заснувати українську Греко-Католицьку Церкву. С. Василя Остапович у інтерв’ю авторові зазначила: “О. Мар’янський багато наших людей перетягнув. Наша родина тепер переполовинена: половина належить до Української Церкви, а половина – до Костела, хоч усі українці” [1, 170]. Загальновідомо, що поняття релігії містить у собі регіоналізм з власною ідеологією і аксіологією вірності, тобто визнання свого обряду перебуває у стислій інтеракції з визнанням етнічної спільноти. Отже, перехід до Католицької Церкви латинського обряду засвідчував, по суті, вихід з кола українських зацікавлень, втрату зв’язків зі своїм середовищем. Постійний психологічний тиск польських священників, і в той же час відсутність українських – такі реалії міжконфесійних, відтак міжетнічних стосунків, коли українцям надзвичайно важко було зберегти свою ідентичність.

ВЗАЄМОВІДНОСИНИ МІЖ УКРАЇНЦЯМИ І ПОЛЯКАМИ В АРГЕНТИНІ (ПРОВІНЦІЯ МІСІОНЕС)

Українська громада, не дочекавшись священника з Галичини і намагаючись не піддатися окатоличенню, а дотримуватися греко-католицького обряду, 1901 р. збудувала у колонії Лас Тунас (поблизу м. Апостолес) дерев'яну каплицю. Сюди в недільні дні, на свята з усіх околиць за десятки кілометрів сходилися, з'їжджалися верхи на конях, на возах усією родиною українські осадники, щоб спільно помолитися, згадати про рідний край, порозмовляти рідною мовою. 1908 року тут уже збудовано кам'яну церкву, до якої нащадки перших осадників з України приходять донині. Перший український священник о. Климентій Бжуховський прибув до м. Апостолес з Бразилії тільки 1908 р. термін на півроку, через 11 років після поселення українців у Місіонес. 1909 р. з Перемишля приїхав о. Ярослав Карп'юк, однак через рік повернувся в Україну. 1912 р. прибув з Галичини молодий священник о. Іван Сенишин, відомий місіонер. Обійнявши парафію в м. Апостолес, він на довгі роки залишився єдиним українським священником на всю Аргентину. П'ятнадцять років виснажливої систематичної душпастирської праці о. Івана Сенишина було покладено на організацію етнічної групи в одну громаду українських поселенців, розкиданих по провінції Місіонес. Його авторитет (а відтак українського згромадження) був настільки великим, що 1915 р. о. Сенишина все населення м. Апостолес обрало радником Управи міста (при Управі було 5 радників). На зборах міської ради о. Івана було обрано заступником віта міста. Він перший, хто заснував у Аргентині кооперативу ("La Agrícola Ukraniana"). 30 жовтня 1922 року українську кооперативу затвердив президент Республіки Аргентини. Головою її обрано о. Сенишина. Дотепер апостоляни пам'ятають діяльність українського священника: одну з вулиць міста названо його іменем. 1926 р. на 42-у році життя о. Іван Сенишин помер у Буенос-Айресі. 1927 р. на його місце прибув о. Степан Вапрович. За час свого перебування (1927 – 1936 рр.) він збудував п'ять храмів. При всіх церквах і каплицях зорганізував братства, аматорські гуртки, хори, створив бібліотечки. Копітку щоденну працю продовжили серед українців о.о. Іпатій Майка, Орест Карп'юк, Володимир Ковалик. Але, фактично, до кінця Другої світової війни в Аргентині не вистачало українських священників. Щойно від 1947 року з приїздом більшого числа священників почалася посиленна церковно-культурна праця, спрямована на згуртування українців та аргентинців українського походження.

Висновки. Аналіз реалій еміграційного життя на пограниччі етнічних груп українців та по-

ляків в Аргентині дає підставу зробити висновки про те, що ці стосунки були доволі складними, амбівалентними: з одного боку, – виявлялися як добросусідські у побуті, і з іншого – як недоброзичливі у питаннях конфесійної приналежності, освіти. Останнє значною мірою було наслідком втручання державної політики Польщі щодо емігрантів. Тобто міжнаціональні і міжконфесійні відносини в Польщі переносилися на терени країн поселення. Отже, синдром утиску колоніально залежної нації домінуючою нацією можна кваліфікувати як традицію, котрої важко було позбутися навіть за межами Польщі протягом кількох поколінь. Перипетії творення "польськості" серед українців у Аргентині суттєво перешкоджали консолідації української спільноти, відтак інтеграції в аргентинське іспаномовне середовище. Слід констатувати той факт, що більше двадцяти років колонізаційної політики значно вплинули на етнічно-самоідентифікацію українців: частина галичан-русинів у цій далекій південно-американській країні піддалася її натиску – визнала себе поляками та перейшла на римо-католицький обряд. Більшість же українських іммігрантів, ігноруючи матеріальні вигоди, долаючи скрутні обставини, намагалися зберегти і зберегли свої національні традиції, свою релігійну обрядовість, свою культуру.

1. *Архів Інституту народознавства НАН України. – Ф.1, оп.2, од.зб. 459 (матеріали наукового відрядження до Аргентини ст. н. с. відділу етнології сучасності Оксани Сапеляк). – 553 а.*

2. *Зінко В. (отець). Митрополит Андрей Шептицький в Аргентині // Ілюстрований календар "Просвіта" за звичайний рік 1962. – Буенос Айрес, 1962. – С. 32 – 66.*

3. *Ковалик В. Василіяни в Аргентині. – Буенос Айрес, 1988. – 208 с.*

4. *Łukasz D. Organizacja oświaty polskiej w Misiones (1904 – 1939) // Bartolomé L.-J., Łukasz D., Stemplowski R. Słowianie w argentyńskim Misiones. 1897 – 1977. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991. – S. 145 – 218.*

5. *Moroz de Rosciszewski M.-P. "Arribo de la Inmigración Esława a Misiones". Radicación en San José. – Posadas, Republica Argentina, 1997. – 126 p.*

6. *Stemplowski R. Historyczny kontekst osadnictwa rolnego w Misiones. Rozważania wstępne // Bartolomé L.-J., Łukasz D., Stemplowski R. Słowianie w argentyńskim Misiones. 1897 – 1977. – Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1991. – S. 5 – 43.*